

An Analysis of Energy Relationship among Iran, Turkmenistan and Turkey from the Perspective of Regional Integration

Fatemeh Shayan¹

Assistant Professor, Department of Political Sciences and International
Relations, Faculty of Administrative Science and Economics, University of
Isfahan

Mohammad Ali Basiri

Associate Professor, Department of Political Sciences and International
Relations, Faculty of Administrative Science and Economics,
University of Isfahan

(Date received: 3 November 2022 - Date approved: 14 February 2023)

Abstract

Introduction: During recent decades, Iran and Turkmenistan have become reliable neighbours. But when these two countries want to develop their cooperation in the field of energy and export their gas to Europe through Turkey, they face different obstacles and challenges in issues such as bilateral relations, the Turkish energy market and the European Union. The purpose of this research is to examine the situation of Iran and Turkmenistan in the field of energy and the issue of gas transit to Europe through Turkey.

Research Question: The main question is, what are the opportunities and challenges of Turkmenistan gas transit from Iran and Turkey to Europe?

Research Hypothesis: The hypothesis of this research is based on the positive relations between Turkey, Iran and Turkmenistan and the geopolitical position of Iran, the connection with the opportunities and sanctions of the United States on Iran's energy sector, Russia's pressure on Turkmenistan for the exclusive purchase of gas, which is the most important challenge for the transit of gas from Turkmenistan to Europe.

Methodology (and theoretical framework if there are): In this paper, the qualitative research method for studying the hypothesis is based on Peter McLaughlin's functional explanation. The data collection tool is based on library and internet resources. The theoretical framework of this research is based on the regional system proposed by Louis Cantori and Steven Spiegel.

---

1. E-mail: f.shayan@ase.ui.ac.ir (Corresponding Author)

By combining this framework with functionalism, it examines the cooperation and competition of governments and analyzes the factors of convergence and divergence in the relations of these countries.

Results and Discussion: The analysis of this research shows that Iran and Turkmenistan have expanded their economic relations. The opening of the Mashhad-Sarkhs-Tajan railway lines and the Bafaq-Bandar Abbas railway line is considered as an important economic measure for the development of economic and trade relations between Iran and Turkmenistan. Also, the cooperation of the two countries in technical and engineering projects with numerous investments of Iranian technicians in this field has also been important. Iran and Turkmenistan pursue their economic cooperation within the framework of the Joint Economic Commission. The main export of goods from Iran is related to Turkmenistan, and since 2013, the volume of trade between the two countries has increased, especially with Khorasan Razavi Province. With 5900 industrial units, 46 mineral resources and approximately 800 mines, Khorasan Razavi province has a high rank in the production of products such as saffron, pistachios, pomegranates and medicinal plants and mainly exports these products to Turkmenistan. The implementation of the border-crossing-permit plan between Iran and Turkmenistan has also provided the basis for the movement of nationals of both countries in the border areas.

Turkmenistan's gas reserves are scattered throughout the country. In addition to the huge gas resources and significant production in this country, the discovery of Yultan gas field near Iran's Daulatabad field has put Turkmenistan in the focus of Iran's attention. The desire of Iran and Turkmenistan to cooperate made Turkmenistan agree to the construction of the country's first pipeline in July 1995. The Kerpcheh-Kordkoy pipeline was built in 1997 at a cost of over \$200 million to transport gas to northern Iran from the Kerpcheh gas field. With abundant gas resources, Turkmenistan negotiated with Iran to export gas from Iran to Europe via Turkey. Due to its geopolitical position, Turkey has become an energy pole and this has created an opportunity for this country to gain more economic benefits. The European Union (EU) has become heavily dependent on foreign energy resources in recent decades.

Due to its geopolitical position, Turkey has become an energy hub that connects the Middle East, Russia and Europe. Many gas pipelines pass through Turkey, transporting gas from Central Asia and the Middle East to Europe. However, some of these pipeline projects have been suspended for some time. Turkey has given the green light to Iran's presence in the Turkish

gas market (to Europe) and the Tabriz–Ankara pipeline operates in this direction.

Conclusion: The findings indicate that first, long borders and economic capacities in Turkmenistan are like the gateway for Iran to enter this country and the two countries have cooperated in the field of natural gas transportation projects. Second, Turkmenistan's rich gas resources and various gas fields led this country to build the first Kerpcheh-Kordkoy gas pipeline with Iran, which met the gas consumption needs of Iran's northern provinces. Simultaneously with the construction of this pipeline, the issue of Turkmenistan gas transit from Iran to Turkey was raised so that Iran would receive transit rights. With Najmuddin Arbakani coming to power in Turkey in 1997, bilateral relations between Iran and Turkey improved significantly and Turkey's economic growth has led to an increasing need for gas imports. In this regard, Turkey has increased its gas transit pipelines in recent years. Europe's effort to diversify its gas imports from exporting countries and not relying only on Russia has provided the opportunity for Turkey to become the energy hub of the region by importing gas from Iran (and even other countries) and using its geopolitical position to re-export energy and gas to European markets. The improvement of relations between Iran and Turkey and the transit of gas to Europe have strengthened their economic growth, but the US sanctions against Iran and possible obstruction of gas exports by Iran in the case of increasing US pressure, may prevent them from making profits in their bilateral transactions.

Keywords: Gas, Iran, Turkmenistan, Turkey, Europe, Convergence, Transit

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل روابط انرژی میان ایران، ترکمنستان و ترکیه از دیدگاه منطقه‌گرایی

فاطمه شایان^۱

استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان

محمد علی بصیری

دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۸/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۵)

چکیده

در دهه‌های گذشته، ایران و ترکمنستان همسایگان قابل اعتمادی بوده‌اند، اما برای گسترش روابط و صادرات گاز به اروپا از راه ترکیه با موانع و مشکلاتی روبه‌رو بوده‌اند که در پژوهش‌های اخیر از دیدگاه منطقه‌گرایی کمتر بدان پرداخته شده است. این پرسش مطرح است که فرصت‌ها و چالش‌های حمل‌ونقل گاز ترکمنستان از مسیر ایران و ترکیه به اروپا چیست؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که روابط مثبت ترکیه، ایران و ترکمنستان و موقعیت ژئوپلیتیک ایران، سبب فرصت‌ها و تحریم صنعت انرژی ایران از سوی آمریکا و انحصار روسیه بر خطوط انتقال انرژی سبب چالش‌های انتقال گاز ترکمنستان به اروپا می‌شود. از چارچوب نظریه منطقه‌گرایی لوئیس کانتوری و استیون اشپیگل برای بررسی همکاری و رقابت دولت‌ها و ترکیب این الگو با کارکردگرایی برای تحلیل عوامل همگرایی و واگرایی در روابط این کشورها استفاده می‌کنیم. ابزار گردآوری اطلاعات منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی و روش پژوهش کیفی بر اساس بررسی دلایل کارکردی پیتر مک لافلین است. نتایج نشان می‌دهد سازمان اکو و اتحادیه اوراسیایی گام‌های اولیه منطقه‌گرایی در منطقه اوراسیا است و انتقال گاز یک گام عملی شدن منطقه‌گرایی برای سه کشور ترکمنستان ایران و ترکیه است. مرزهای طولانی و ظرفیت‌های اقتصادی ترکمنستان دروازه ورود ایران به این کشور است. بهبود رابطه ایران و ترکیه و انتقال گاز به اروپا سبب درآمد و رشد اقتصادی و همگرایی این کشورها می‌شود، اما تحریم‌های آمریکا علیه ایران در زمینه صادرات گاز مانع شده، سود سرشاری نصیب ایران شود.

واژگان اصلی: اروپا، ایران، ترکمنستان، ترکیه، گاز، همگرایی، انتقال

۱. نویسنده مسئول: f.shayan@ase.ui.ac.ir

مقدمه

ترکمنستان به‌عنوان یکی از کشورهای نواستقلال، با ایران ۹۹۲ کیلومتر مرز مشترک خاکی و ۲۰۸ کیلومتر مرز آبی دارد. سیاست‌مداران ترکمنستان تلاش کرده‌اند روابط ویژه‌ای با همسایگان خود و برخی قدرت‌های بزرگ برقرار کنند. در طول دو دهه گذشته، ایران و ترکمنستان به جز موارد جزئی، مانند اختلاف بر سر قیمت نفت و گاز، همسایگان قابل اعتمادی برای یکدیگر بوده‌اند. ایران، استقلال ترکمنستان را در ۲۷ اکتبر ۱۹۹۱ به رسمیت شناخت و اختلاف‌های مرزی، قومی و مذهبی خاصی با هم نداشته‌اند. برنامه راهبردی ترکمنستان برای تبدیل شدن به بازیگری راهبردی در حوزه انرژی، موقعیت جغرافیایی، ذخایر غنی گاز و راهبردهایی برای تنوع‌بخشی به مسیرهای صادرات انرژی و گاز طبیعی، زمینه را برای همکاری ایران و دیگر کشورها فراهم کرده است (Agili and Zare, 2016).

در حال حاضر، ایران و ترکمنستان تلاش کرده‌اند مشکلاتی را که در زمینه تجارت دوجانبه وجود دارد برطرف کنند که با استقبال دو طرف روبه‌رو شده است. با وجود این، تحولات اوکراین به‌ویژه در سال ۲۰۱۴، مسائل مربوط به تصرف جزیره کریمه و مشکلات حمل‌ونقل گازی روسیه با اوکراین و اروپا، سبب شده است ایران بتواند از منابع بالقوه برای خرید گاز ترکمنستان و صادرات آن به ترکیه در بلندمدت باشد. از سوی دیگر، مهم‌ترین برنامه محوری ایران، گسترش دیپلماسی انرژی، استفاده از ظرفیت‌های نفت و خطوط لوله گاز برای خنثی کردن تحریم‌ها و توسعه اقتصادی است و ایران با داشتن ذخایر گازی اثبات‌شده بسیار فراوان که در سال ۲۰۲۰ برابر با ۳۲،۱ تریلیون مترمکعب بود، در رتبه دوم جهانی بعد از روسیه با ۳۷،۴ تریلیون مترمکعب قرار دارد (BP¹, 2021: 34).

با وجود این موقعیت، ایران در بازار جهانی سهم کمی از صادرات را به خود اختصاص داده است. اگرچه در این میان مذاکرات و قراردادهایی برای صادرات گاز ایران با همسایگان مختلفش مانند صادرات گاز ایران به عمان و هند امضا شده است، اما از جنبه‌هایی هم پیشرفت لازم را نداشته است و کارشکنی‌های آمریکا در به نتیجه نرسیدن قراردادها و ساخت خط لوله مؤثر بوده است. خط لوله‌ها نه تنها درآمد اقتصادی برای کشورها به همراه دارند، بلکه در روابط دیپلماتیک کشورها نقش آفرینی می‌کنند. ظرفیت تولید گاز طبیعی ایران ۱۴۳،۹ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۱۰ بوده است که در سال ۲۰۲۰ به ۲۵۰،۸ میلیارد مترمکعب افزایش یافته است و ۶،۵ درصد سهم جهانی را به خود اختصاص داده است (BP, 2020: 36).

این پرسش مطرح است که فرصت‌ها و چالش‌های انتقال گاز ترکمنستان از مسیر ایران و ترکیه به اروپا چیست؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که روابط مثبت ترکیه، ایران و

ترکمنستان و موقعیت ژئوپلیتیک ایران سبب ایجاد فرصت‌ها و تحریم صنعت انرژی ایران از سوی آمریکا، و انحصار روسیه بر خطوط انتقال انرژی مهم‌ترین چالش‌های انتقال گاز ترکمنستان به اروپا و منطقه‌گرایی است. روش پژوهش کیفی بر اساس بررسی دلایل کارکردی از پیتز مک لافلین و ابزار گردآوری اطلاعات، منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی است. چارچوب نظری مبتنی بر نظریه نظام منطقه‌ای لوئیس کانتوری^۱ و استیون اشپیگل^۲ برای بررسی همکاری و رقابت در روابط دولت‌هاست که با ترکیب این الگو با کارکردگرایی برای تحلیل عوامل و موانع همگرایی در روابط کشورها مناسب است. در این پژوهش، نخست پیشینه پژوهش، چارچوب نظری نظام منطقه‌ای لوئیس کانتوری و استیون اشپیگل با ترکیب کارکردگرایی و روش‌شناسی کیفی بر اساس بررسی دلایل کاربردی از پیتز مک لافلین^۳ را بررسی می‌کنیم. سپس تحلیل‌ها شامل حسن هم‌جواری و همکاری تجاری دوجانبه ایران و ترکمنستان، رابطه انرژی ترکمنستان و ایران، نیاز اتحادیه اروپا به گاز طبیعی، انتقال گاز ترکمنستان توسط ایران به ترکیه و مزایا و موانع پیش روی صادرات گاز ترکمنستان و ایران به ترکیه را بیان می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

در زمینه همکاری ایران و ترکمنستان و انتقال گاز به ترکیه و اروپا، دیدگاه‌ها و مقاله‌های متعددی چاپ شده است که با توجه به رویکرد این نوشتار می‌توان آن‌ها را به سه دسته تقسیم کرد:

۱. پژوهش‌هایی که به همکاری گازی ایران و ترکمنستان می‌پردازد. درخور و فرجی‌راد (۲۰۱۳) در مقاله «نقش ایران در ترانزیت گاز ترکمنستان» بیان می‌کنند در دهه ۱۹۹۰، فشارهای ناشی از قرارگرفتن انحصار گازی روسیه بر ترکمنستان، انگیزه‌هایی برای ترکمنستان ایجاد کرد تا به سوی کشورهای دیگر از جمله ایران بروند. پیشگاهی‌فرد و رنجبر (۲۰۲۰) در مقاله «تحلیل ژئوپلیتیک روابط ایران و ترکمنستان» نتیجه گرفته‌اند که ایران از کشورهایی بود که ترکمنستان را به رسمیت شناخت و معتقد بود ظرفیت همکاری بین دو کشور به توسعه نقش ایران و ترکمنستان به عنوان تولیدکننده گاز جهانی کمک می‌کند. این تمایل مثبت دو کشور سبب شده است که اولین خط لوله خارج از حوزه روسیه را با ایران بسازد. با امضای این قرارداد در سال ۱۹۹۵، ایران ۸۰ درصد بار مالی این طرح را پذیرفت و خط لوله کرپچه-کردکوی با هزینه‌ای بالغ بر ۲۰۰ میلیون دلار ساخته شد و مبادله‌های دوجانبه و افزایش روابط تجاری و اقتصادی شکل گرفت. نواختی مقدم و اصولی (۲۰۲۱) در مقاله «موانع و فرصت‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان» بررسی می‌کنند که ترکمنستان از کشورهای

-
1. Louis Canturi
  2. Steven Spiegel
  3. Peter McLaughline's Functional Explanation

معدودی است که فراورده‌های نفتی و گازی را صادر می‌کند و با فروش سالانه مقدار زیادی گاز به کشورهایمانند اوکراین و ایران، درآمد سرشاری به دست می‌آورد. ایران با وجود ظرفیت‌های زیاد همکاری در مقایسه با رقیبان منطقه‌ای خود، در گسترش روابط دوجانبه اقتصادی با ترکمنستان چندان موفق نبوده است. با توجه به اینکه بخش زیاد صادرات ترکمنستان، گاز و فراورده‌های نفتی است، اقتصاد ترکمنستان نقش مکمل را برای اقتصاد ایران بازی نمی‌کند و میزان واردات ایران از ترکمنستان هم در نوسان بوده است.

۲. پژوهش‌هایی که نقش صادرات گاز بین ایران و همسایگان و منطقه‌گرایی را بررسی می‌کنند. شایان (۲۰۱۷) در کتاب «امنیت در منطقه خلیج فارس» اشاره می‌کند که ایران با توجه به اینکه به تقریب با پانزده کشور، مرز آبی و زمینی دارد و به آب‌های آبی نیز دسترسی دارد، از مزیت استفاده از صادرات گاز بهره می‌برد. دهقانی، صدیق و شیرزادی (۲۰۲۲) در مقاله «بررسی نقش صادرات گاز در گسترش روابط ایران و کشورهای همسایه و شکل‌گیری همگرایی منطقه‌ای»، بررسی می‌کنند که مصرف جهانی گاز با رشدی به مراتب بیشتر از نفت و زغال سنگ به بیش از ۴٫۵ تریلیون مترمکعب در سال ۲۰۲۰ و سهم گاز طبیعی در جهان از ۲۳ درصد در سال ۲۰۰۰ به حدود ۲۹ درصد در سال ۲۰۲۰ افزایش پیدا کرده است. ایران با دراختیارداشتن حجم فراوان ذخایر گاز از بزرگ‌ترین بازیگران در این عرصه است. بازارهای صادرات گاز برای ایران، جنوب آسیا به‌ویژه هند و پاکستان، کشورهای جنوب شرقی آسیا به‌ویژه چین و کره جنوبی و در غرب و شمال غرب، کشورهای عراق و ترکیه و برخی کشورهای اروپایی هستند. این کشورهای در حال رشد برای پیشرفت اقتصادی نیاز جدی به واردات گاز دارند.

۳. پژوهش‌هایی که به نقش صادرات گاز ایران به ترکیه می‌پردازد. نوروزی‌زاده، مسعودنیا و گودرزی (۲۰۲۲) در مقاله «نقش ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ترانزیت انرژی نفت و گاز خلیج فارس» می‌گویند ذخایر بزرگ در آسیای مرکزی، دریای خزر و خلیج فارس با منابع انرژی غنی، همگرایی را در این منطقه برجسته می‌کند که نقش ترکیه به‌عنوان کشور انتقال‌دهنده به اروپا مشخص می‌شود. وابستگی متقابل اقتصادی ایران و ترکیه می‌تواند آسیب‌های خارجی از جمله تحریم‌ها را کاهش دهد و با سرمایه‌گذاری متقابل، خطرهای ناشی از آثار و شوک‌های اقتصادی را کاهش دهند.

این نوشتار از پژوهش‌های پیشین بهره می‌برد و نوآوری نوشتار این است که تاکنون پژوهشی به بررسی هم‌زمان روابط گازی ایران و ترکمنستان و صادرات آن به اروپا از راه ترکیه و نقش انتقالی ایران به ترکیه بر اساس چارچوب نظری منطقه‌گرایی لوئیس کانتوری و استیون اشپیگل با ترکیب کارکردگرایی و روش پژوهش کیفی بررسی دلایل کاربردی از پیتز مک

لافلین نپرداخته است و در این نوشتار می‌خواهیم فرصت‌ها و چالش‌های روابط گازی ایران و ترکمنستان و انتقال آن را در زمینه منطقه‌گرایی تحلیل کنیم.

چارچوب نظری: منطقه‌گرایی کانتوری و استیون اسپینگل با ترکیب کارکردگرایی

سطح‌های تحلیل مختلف در روابط بین‌الملل شامل سطح‌های تحلیل ملی، منطقه‌ای و جهانی است. منطقه دربرگیرنده یک یا مجموعه‌ای از کشورهاست که در فضای جغرافیای ویژه، در کنار همدیگر به سر می‌برند. اما تنها هم‌جواری جغرافیایی برای تعریف منطقه کافی نیست. منطقه یا نظام منطقه‌ای، در تعریف با برخی پیچیدگی‌ها و ابهام‌ها روبه‌رو است. با توجه به تعریف لوئیس کانتوری و استیون اسپینگل، نظام بین‌الملل متشکل از چند سیستم تابع منطقه‌ای است که هر یک از آن‌ها متشکل از «یک، دو یا چند کشور هم‌جوار تعاملگر با همدیگر است که پیوندهای مشترک قومی، زبانی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی با یکدیگر دارند و گاه احساس همانندی و هویت آن‌ها با اقدام‌ها و نوع برداشت کشورهایی که خارج از این سیستم تابعه هستند، تشدید می‌شود» (Cantori and Spiegel, 1970: 70-80). براساس تعریف منطقه، پنج معیار برای جداکردن نظام‌های منطقه‌ای از همدیگر به کار می‌رود: ۱. تجانس اجتماعی و فرهنگی؛ ۲. ایستارهای سیاسی و رفتار خارجی؛ ۳. نهادهای سیاسی؛ ۴. وابستگی متقابل اقتصادی؛ ۵. هم‌جواری جغرافیایی (Ghanbarloo, 2010: 45-47).

از دیدگاه کانتوری و اسپینگل، واحدهای تشکیل‌دهنده نظام تابع، در همسایگی جغرافیایی با یکدیگر قرار دارند و امور مربوط به سیاست خارجی آن‌ها به هم پیوند می‌خورند و اقدام‌های اعضای مشارکت‌کننده در نظام تابع از جمله متغیرهای تعیین‌کننده سیاست خارجی آن نظام تابعه به‌شمار می‌رود (Hudson, 2005: 253-270). با این توضیح، نظریه لوئیس کانتوری و استیون اسپینگل به علت‌های همکاری، رقابت و دشمنی در روابط دولت‌ها می‌پردازند. در این نوشتار این نظریه را با نظریه‌های کارکردگرایی ترکیب می‌کنیم تا موانع و عوامل همگرایی در روابط ایران و ترکمنستان را بررسی کنیم. کانتوری و اسپینگل چهار متغیر الگویی را برای توضیح جریان‌های مختلف منطقه‌ای و تفاوت آن‌ها از همدیگر مطرح می‌کنند که بر اساس آن‌ها میزان همبستگی و انسجام در هر منطقه و تفاوت آن‌ها از همدیگر مشخص و ارزیابی می‌شود. چهار عامل عبارت‌اند از انسجام و همبستگی، ماهیت ارتباطات، سطح قدرت و ساختار روابط، درجه شباهت و مکمل‌بودن ویژگی‌های واحدهای سیاسی به ترکیب عوامل رقابت‌آمیز و همکاری میان کشورهای یک منطقه کمک می‌کند که در جهت همکاری با یکدیگر یا در جهت رقابت کشورها عمل می‌کنند و درجه تعامل بین این واحدها را تشکیل می‌دهد (Cantori and Spiegel, 1970: 12). آن‌ها سیستم منطقه‌ای را در قالب همگرا تعریف می‌کنند. از نظر آن‌ها، هر منطقه همگرا شده، سه بخش دارد: ۱. بخش مرکزی که توجه

اصلی سیاست بین‌الملل در هر منطقه به آن معطوف است؛ ۲. بخش حاشیه‌ای که در سیاست منطقه نقش جانبی دارند و ۳. سیستم مداخله‌گر که گویای نفوذ و مشارکت کشورهای خارجی در امور منطقه است (Soraya, 2009: 172).

کشورها با شرکت در منطقه‌گرایی نه تنها در پی تحقق‌بخشیدن به هدف‌های توسعه ملی خود هستند، بلکه می‌خواهند نقش خود را در معادلات بین‌المللی و جهانی هم ارتقا بخشند. از اواخر دهه ۱۹۸۰ موج منطقه‌گرایی به دلیل فروپاشی تدریجی شوروی و پیشرفت همگرایی در اروپا سرعت شتابانی پیدا کرد. هم‌اکنون بیشتر کشورها در ترتیبات منطقه‌ای در سطح‌های مختلف عضویت دارند تا به بازارهای بزرگ دست یابند (Ghanbarloo, 2010: 60). از نظر کانتوری و اشیپگل، دوستی و هم‌جواری مثبت دولت‌ها می‌تواند با توجه به متغیرهای اقتصادی، فنی و سازمانی گسترش یابد. واحدهای سیاسی به تنهایی توانایی برآورده کردن نیازهای خود در سرزمین خود را ندارند و این نیازها در قالب همکاری‌های گسترده بین دولت‌ها ایجاد می‌شود. در نتیجه، شاهد کاهش تنش‌ها و ایجاد صلح در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی خواهیم بود (Ajorloo and Haj Zargarbashi, 2018: 22-23). سازمان اکو و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی نمونه‌هایی از سازمان‌ها و اتحادیه‌ها در منطقه اوراسیاست که نشان از علاقه کشورهایمانند ترکمنستان، ایران و ترکیه برای منطقه‌گرایی دارد و تجارت آزاد میان اعضا می‌تواند سبب تسهیل تجارت میان اعضا و همگرایی شود، اما موضوع‌هایی مانند تعرفه‌ها و عوارض از موانع همگرایی است. اگرچه سازمان اکو و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی گامی در جهت همگرایی منطقه‌ای بین ترکمنستان، ایران و ترکیه است، امروزه با توجه به وابستگی اقتصادی و اشتراک‌هایی که بین این کشورها در زمینه انرژی وجود دارد، هرچه بیشتر می‌توانند در جهت همگرایی قدم بردارند.

روش‌شناسی نوشتار و مدل تحلیلی

این نوشتار با الهام از چارچوب نظری نظام منطقه‌ای لوئیس کانتوری و استیون اشیپگل برای بررسی همکاری و رقابت دولت‌ها و ترکیب این الگو با کارکردگرایی برای تحلیل چالش‌ها و فرصت‌ها در روابط ایران، ترکمنستان، ترکیه و اتحادیه اروپا از روش پژوهش کیفی بررسی دلایل کارکردی از پیتر مک لافلین بهره می‌برد که فرایند یک رویداد را به صورت علی بررسی می‌کند. مک لافلین برای بررسی فرایندهای علی، عوامل عمده و غیرعمده مانند عمل و بارخورد بازیگران، جهش‌های مثبت و منفی در رفتار بازیگران و پیشینه تاریخی رویداد را بررسی می‌کند (McLaughline, 2000, 20-35).

نظریه لوئیس کانتوری و استیون اشیپگل به علت‌های همکاری، رقابت و دشمنی در روابط دولت‌ها می‌پردازد و روش تحقیق کیفی بررسی دلایل کارکردی از پیتر مک لافلین هم دلایل و

علل یک موضوع را بررسی می‌کند. بر این اساس، مدل تحلیلی این نوشتار بدین صورت است که فرصت‌ها و چالش‌های انتقال گاز ترکمنستان از مسیر ایران و ترکیه به اروپا را بررسی می‌کند. ابتدا دوستی و حسن هم‌جواری ایران، ترکمنستان و ترکیه به‌عنوان یک دلیل و علت همکاری و منطقه‌گرایی در روابط این کشورها را بررسی می‌کنیم که ترکمنستان در قالب سیاست خارجی تکمیل متقابل علاوه بر رابطه انرژی با روسیه، اروپا و چین، رابطه تجاری دوجانبه و گازی با ایران را هم (با وجود مشکلات قطع گاز در سال ۲۰۱۶) دنبال می‌کند. ایران با واردات گاز از ترکمنستان و انتقال آن به ترکیه و سپس به اروپا می‌تواند علاوه بر حسن هم‌جواری با همسایگان، همکاری و منطقه‌گرایی را هم هرچه بیشتر تقویت کند.

حسن هم‌جواری و همکاری تجاری دوجانبه ایران و ترکمنستان

کشور ترکمنستان مساحتی بیشتر از ۴۸۸۱۰۰ کیلومتر مربع و جمعیتی بیش از ۶ میلیون نفر دارد. ترکمنستان با ۹۹۲ کیلومتر مرز مشترک خاکی و ۲۲۸ کیلومتر مرز مشترک آبی برای ایران اهمیت ژئواستراتژیک دارد و تنها جمهوری مسلمان‌نشین در آسیای مرکزی است که با ایران مرزهای آبی و خاکی دارد (Mankoff, 2022: 172-179). علاوه بر مرزهای طولانی، مشترک و ظرفیت‌های اقتصادی به‌ویژه در صنعت گاز طبیعی، نقش ترکمنستان به‌عنوان دروازه‌ای برای ورود ایران به آسیای مرکزی، عضو بودن ترکمنستان در اکو و نقش ترکمنستان در اجرای طرح‌های حمل‌ونقل اکو از عوامل دیگری است که ترکمنستان اهمیت ویژه‌ای برای ایران دارد. افتتاح خط راه آهن مشهد- سرخس- تجن و خط آهن بافق- بندرعباس از اقدام‌های مهم اقتصادی در جهت توسعه اقتصادی و تجاری بین ایران و ترکمنستان بوده است. به علاوه، دو کشور در زمینه‌های طرح‌های فنی و مهندسی با یکدیگر همکاری می‌کنند و کارشناسان ایرانی در این زمینه سرمایه‌گذاری‌های متعددی کرده‌اند. ایران و ترکمنستان همکاری‌های اقتصادی خود را در چارچوب کمیسیون مشترک اقتصادی دنبال می‌کنند (Salehi; Danyali and Akhbari 2020, 210-215).

بیشتر صادرات کالا از ایران به کشور ترکمنستان (و افغانستان) است و از سال ۲۰۱۴ تاکنون حجم مبادلات دو کشور به‌ویژه با استان خراسان رضوی افزایش یافته است. خراسان رضوی با ۵۹۰۰ واحد صنعتی، ۴۶ ماده معدنی و حدود ۸۰۰ معدن، رتبه‌های بالایی در تولید زعفران، پسته، انار و گیاهان دارویی و صادرات آن‌ها به ترکمنستان دارد (Tavakoli and Barzegar, 2022: 14-23). همچنین در سال ۲۰۲۱، حجم تجارت غیرنفتی ایران و ترکمنستان ۸۳ درصد افزایش پیدا کرده است. پروتکل فنی یادداشت تفاهم تبادل الکترونیکی اطلاعات و توافق‌های جدید گمرکی در ژوئن همین سال در تهران امضا شد. با این توافق جدید گمرکی، مبادله‌ها و تشریفات تجاری آسان و حجم مبادله‌های کالایی برای بازرگانان افزایش پیدا کرده

است. بازگشایی مرز باجگیران و از سرگیری فعالیت بازارچه مرزی، اجازه عبور و مرور کامیون‌ها با رانندگان ایرانی و غیرایرانی به داخل مرزهای ترکمنستان، تسهیل فرایند صدور روادید برای رانندگان ایرانی، فرستادن گروه‌های گمرکی برای بازدید مشترک از گمرک‌های مرزی دو کشور و افزایش همکاری‌های تجاری به صورت امضای سند یادداشت تفاهم فعالان مٌجاز اقتصادی از فعالیت‌های انجام شده است. در ۵ ماهه اول بعد از امضای این تفاهم‌نامه، ایران در فهرست ۱۰ کشور اول طرف معامله با ترکمنستان بوده و مبادله‌های غیرنفتی و گازی حدود ۱۵۰ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال ۲۰۲۰ افزایش ۸۳ درصدی داشته است (Consulate of Iran in Merv, 2021: 1). حجم کلی مبادله‌های تجاری از ۲۲۷ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۲۳۳ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش پیدا کرده است (Arbab Khales, 2022: 1-2).

اجرای طرح پروانه گذر مرزی بین ایران و ترکمنستان هم، زمینه رفت‌وآمد شهروندان دو کشور در مناطق مرزی را ایجاد کرده است. در نتیجه، متقاضیان در مدت زمان کوتاه‌تر و با هزینه کمتری پروانه گذر مرزی فراهم و به کشور مقابل سفر می‌کنند (Ahmadi and Mosavi, 2020: 60-62). این موارد، نشان‌دهنده همکاری دوجانبه تجاری ایران و ترکمنستان است که ترکمنستان تلاش می‌کند هرچه بیشتر مستقل از روسیه عمل کند و ایران نیز یکی از شریک‌های ترکمنستان شده که روابط تجاری آن‌ها گسترش یافته است.

حسن هم‌جواری و گسترش رابطه انرژی ترکمنستان و ایران

ترکمنستان در منطقه آسیای مرکزی است که بزرگ‌ترین ذخایر نفت و گاز را دارد (Polese, Beacháin and Horák, 2017: 429). با توجه به آمار بیریتیش پترولیوم، ذخایر گازی ترکمنستان ۱۹،۵ تریلیون مترمکعب در سال ۲۰۲۲ بود و بعد از روسیه با ۳۷،۴ تریلیون مترمکعب ذخایر در جایگاه دوم در میان کشورهای آسیای مرکزی قرار می‌گیرد (BP, 2022: 34). همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد میزان ذخایر اثبات‌شده ترکمنستان رشد چشمگیری در دو دهه اخیر داشته است:

جدول ۱: میزان ذخایر اثبات‌شده گاز طبیعی در ترکمنستان

ذخایر گازی	۲۰۲۲	۲۰۱۹	۲۰۱۰	۲۰۰۰
تریلیون مترمکعب	۱۹،۵	۱۳،۶	۱۳،۶	۱،۸

Source: BP, 2022: 34

بر اساس آمار بیریتیش پترولیوم و جدول ۲، میزان تولید گاز طبیعی این کشور نیز در سال ۲۰۲۰ به ۵۹ میلیارد مترمکعب رسیده است و سهم ۱،۵ درصد تولید گاز را در سال ۲۰۲۰ به خود اختصاص داده است:

جدول ۲: میزان تولید گاز طبیعی در ترکمنستان بر اساس میلیارد مترمکعب

سال	۲۰۲۲	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲
تولید	۷۹،۳	۶۳،۲	۶۱،۵	۵۸،۷	۶۳،۲	۶۵،۹	۶۳،۵	۵۹	۵۹

Source: BP, 2022: 29

تا اواخر دهه ۲۰۲۰، منابع بزرگ هیدروکربنی اثر چندانی بر پیشرفت اقتصادی این کشور نداشت و در میان کشورهای نواستقلال کندترین پیشرفت‌ها را در افزایش شاخص‌های اقتصادی داشته است. نداشتن ارتباط مؤثر با نظام بین‌الملل منجر به انزوای این کشور و محدود شدن حضور سرمایه‌گذاران در بخش گاز این کشور شده بود. با درگذشت صفر مراد نیازوف^۱ رئیس‌جمهور در سال ۲۰۰۶، قربانعلی محمداف^۲ جانشین او شد (Sullivan, 2020: 780). محمداف دریافت که راه عبور از وضعیت نامناسب کنونی اقتصاد، بهره‌گیری از ظرفیت‌های انرژی است. اگرچه سیاست‌هایی برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی انجام شده، هنوز راه طولانی در پیش است (International Energy Studies Institute, 2021: 2-21). ذخایر گازی ترکمنستان در این کشور پراکنده است. علاوه بر منابع و ذخایر بزرگ گازی و تولید قابل توجه، (Iwaszczuk, Wolak and Iwaszczuk, 2021:10) کشف میدان یولتان در همسایگی میدان دولت‌آباد ایران موجب تبدیل شدن ترکمنستان به کانون توجه ایران شد. منطقه دولت‌آباد-دون مز^۳ در جنوب شرق ترکمنستان و در نزدیکی سرخس در مرز ایران، بزرگ‌ترین منطقه گازی ترکمنستان است. ذخایر گازی این میدان در سال ۱۹۷۴ کشف و تولید از آن در سال ۱۹۸۳ شروع شد. میدان یولتان^۴ جنوبی در نزدیکی‌های میدان بزرگ گازی دولت‌آباد در جنوب شرقی ترکمنستان با ۱۴ تریلیون مترمکعب گاز یکی از ذخایر غنی در دریای خزر است. تنوع‌سازی در ذخایر و خط لوله گازی برای ترکمنستان امری حیاتی بوده است. ترکمنستان به دلیل محصور بودن در خشکی مسیرهای مطمئنی برای انتقال انرژی به بازارهای جهانی نداشت و بیشتر به روسیه متکی بود، اما هم‌اکنون با انتقال گاز ترکمنستان به چین و خط لوله تاپی این اتکا کاهش یافته است. با وجود این، انتقال گاز ترکمنستان از مسیر ایران نیز ممکن است (Baei Lashki and Ezati, 2015: 7-9).

1. Morad Niyazov

2. Ghorbanali Mohammadov

3. Mez

4. Yoltan

تمایل ایران و ترکمنستان به همکاری (Sotiriou, 2019: 150-154) سبب شد که ترکمنستان اولین خط لوله را در ژوئیه ۱۹۹۵ امضا کند. خط لوله کرپچه-کردکوی با هدف انتقال گاز به شمال ایران از حوزه گاز کرپچه در سال ۱۹۹۷ با هزینه‌ای بالغ بر ۲۰۰ میلیون دلار ساخته شد. در سال ۲۰۰۴، این خط لوله با انتقال ۴ میلیارد مترمکعب یک رکورد در انتقال گاز برای خود ثبت کرد و تلاش دو کشور سبب شد در کمتر از یک سال ظرفیت خط لوله به ۸ میلیارد مترمکعب افزایش یابد که این میزان بالاترین سقف تولید در قرارداد بود. با بهره‌برداری از این خط لوله نیاز استان‌های شمال ایران به گاز در فصل‌های سرد می‌تواند برطرف بشود، اگرچه در سال ۲۰۱۶، رابطه گازی ایران و ترکمنستان دچار مشکل و تأمین گاز مناطق شمالی از این کشور به دلیل بدهی‌های ایران و فرایند شکایت ترکمنستان علیه ایران قطع شد. سناریوی بستن شیر گاز به روی ایران از سوی ترکمنستان از سال ۲۰۰۷ شروع شد. در این سال ترکمنستان موفق شد با قطع گاز به روی ایران، ۹ برابر رقم قرارداد باج بگیرد. در سال ۲۰۱۶ شرکت ترکمن گاز برخلاف قرارداد، به یکباره، صادرات گاز را به ایران متوقف کرد. این شرکت خواستار طلب ۱،۸ میلیارد دلاری از شرکت ملی گاز ایران برای صادرات در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ شد. تهران ادعای ترکمنستان را قبول نداشته و موضوع را به دیوان بین‌المللی ارجاع کرد (Naftema, 2017: 1-2). اما هم‌زمان با وجود این مشکلات مسئله انتقال گاز از ایران مطرح شد که گاز ترکمنستان باید خریداری و باز فروش شود یا به کشور دیگری از راه خط لوله منتقل شود و حق انتقال دریافت شود (Darkhor and Farajirad, 2013, 56-57).

نیاز اتحادیه اروپا به گاز طبیعی

اتحادیه اروپا به‌طور چشمگیری در دهه‌های اخیر به عرضه انرژی خارجی وابسته است. این اتحادیه، ۵۰ درصد از نیازهای خود را که در سال ۲۰۳۵ به ۷۵ درصد می‌رسد به وسیله واردات دریافت می‌کند. اگر چنین روندی ادامه پیدا کند با توجه به اینکه این اتحادیه به سوخت تمیز و کاهش دی اکسید کربن و تغییرهای آب‌وهوایی اهمیت بسیاری می‌دهد، وابستگی به نفت و گاز هم بیشتر می‌شود (European Commission, 2022: 1-2).

واقعیت‌هایی مانند اینکه سوخت‌های فسیلی حدود ۸۰ درصد از مصرف انرژی داخل کشورهای اروپایی را تشکیل می‌دهد و وابستگی به تمام تولیدات انرژی در حال افزایش است، موجب نگرانی همیشگی اتحادیه اروپا در زمینه تأمین انرژی و امنیت عرضه آن شده است. در همین زمینه، وابستگی زیاد اروپا به گاز و نقش آن در توسعه اقتصاد، بحث‌های امنیت انرژی را برای اتحادیه اروپا ایجاد کرده است. تولید گاز داخلی اروپا از دریای شمال از سطح ۳۰۰ میلیارد مترمکعب در سال، افزایش نمی‌یابد. بر این اساس، در دهه‌های آینده، تولیدات گاز اروپا ۱۷ تا ۲۰ درصد کاهش می‌یابد، در حالی که انرژی وارداتی در این مدت ۱۵ درصد رشد

می‌یابد و وابستگی به گاز به ۸۰ درصد در سال ۲۰۱۷ (Soltani and Behmanesh, 2012: 2017) و در سال ۲۰۲۱ به رشد ۸۳ درصد رسید. اتحادیه اروپا در مورد تأمین انرژی پاک سیاست‌هایی را به کار گرفته است، اما در حال حاضر سهم انرژی‌های تجدیدپذیر فقط ۱۷،۴ درصد در سبد انرژی اروپا است و گاز و نفت سهم بیش از ۵۰ درصد دارند و در دهه‌های آینده، سهم انرژی‌های تجدیدپذیر بر انرژی‌های فسیلی پیشی می‌گیرد (European Commission, 2021: 1-2).

واردات گاز اتحادیه اروپا بیشتر به روسیه، شمال آفریقا و خاورمیانه متکی است. در سال ۲۰۲۰، اتحادیه اروپا حدود ۲۲۴،۸ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی و در سال ۲۰۱۰، ۲۱۱،۳ میلیارد مترمکعب وارد کرده است. میزان واردات گاز طبیعی مایع شده نیز از ۸۹،۱ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۱۰ به ۱۱۴،۸ میلیارد مترمکعب افزایش یافته است (BP, 2021: 42). اتحادیه اروپا در سند سبز انرژی خود در سال ۲۰۰۶ و در راهبرد انرژی خود در سال ۲۰۰۷ نیز به دسترسی مطمئن، به صرفه و پایدار اشاره کرد که با تنوع‌بخشی کشورهای صادرکننده انرژی، تنوع‌بخشی به منابع انرژی و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر به دست می‌آید (European Commission, 2022: 1-2). از این رو، صادرات گاز ترکمنستان توسط ایران و انتقال به اتحادیه اروپا از راه ترکیه، برای کشورهای صادرکننده و واردکننده سودآور است.

منطقه‌گرایی و انتقال گاز ترکمنستان به ترکیه توسط ایران

در سال ۱۹۹۷ با قدرت گرفتن نجم‌الدین اربکان^۱ و حزب رفاه، رابطه سرد ایران و ترکیه رو به بهبود رفت. در این سال‌ها میزان احتیاج ترکیه به گاز افزایش یافت. میزان مصرف ترکیه از ۳۶،۸ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۱۰ به ۴۶،۴ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۲۰ افزایش پیدا کرده است که در سال ۲۰۲۰ رشد ۶،۶ درصدی داشته است و سهم مصرف ترکیه ۱،۲ درصد جهانی را تشکیل می‌دهد (BP, 2021: 38). از سوی دیگر، ترکیه به وسیله شرکت بوتاز^۲ نگاه ویژه‌ای به تجارت گاز دارد. ترکیه شش خط لوله ترانزیتی برای انتقال گاز خاورمیانه و روسیه به اروپا دارد (Value Chain Management Study Center, 2021: 1-2). ترکیه به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک، تبدیل به یک قطب انرژی شده است که خاورمیانه، روسیه و اروپا را به یکدیگر متصل می‌کند. بسیاری از خطوط لوله گازی از ترکیه می‌گذرند و گاز را از آسیای مرکزی و خاورمیانه به اروپا منتقل می‌کنند و برخی از این طرح‌های خط لوله، مدتی است که در ابهام باقی مانده است. روسیه مایل نیست نقش ویژه خود را در حوزه گاز مناطق زیر نفوذ خود از دست بدهد، اما ترکیه از موانع اصلی در برابر روسیه است (Daryandeh and Ahmadi, 2017: 70-73).

1. Arbakan
2. Botazh

تلاش‌های اروپا برای متنوع‌کردن کشورهای صادرکننده گاز و تمرکز نداشتن به یک منبع ویژه مانند روسیه، این امکان را برای ترکیه ایجاد کرده است تا بتواند با فراهم‌کردن منابع گازی، راهبرد مبتنی بر تبدیل‌شدن به یک هاب انرژی را در پیش ببرد (Ayorloo; Safavi and Kafashjamshid, 2017: 15-25). این راهبرد برای ترکیه دو سود دارد: نخست، تأمین امنیت انرژی خود به‌ویژه گاز طبیعی و دوم، تبدیل‌شدن به یک کانون منطقه‌ای. با چنین پیشرفتی ترکیه می‌تواند علاوه بر نفوذ بر تجارت نفت و گاز، امتیاز صدور دوباره میزانی از انرژی تولیدکنندگان را هم به‌دست آورد. در این زمینه، افزایش خطوط لوله از خاک ترکیه بر منافع اقتصادی و سیاسی این کشور می‌افزاید (Shirkhani and Mohamadsharifi, 2018: 123-125). بر این اساس، ترکیه به حضور ایران در بازار گاز ترکیه (به اروپا) چراغ سبز نشان می‌دهد و خط لوله تبریز-آنکارا در این جهت عمل می‌کند. در دهه ۱۹۹۰، ساجاریف^۱، معاون رئیس‌جمهور ترکمنستان در امور نفت و گاز به اهمیت خط لوله گاز کرپچه^۲ به کردکوی^۳ و سپس خط انتقال از راه خط لوله تبریز به آنکارا پرداخت (Raimondi, 2019: 46-57) تبریز نقطه شروع خط لوله انتقال گاز تبریز به آنکارا است که یکی از نقاط جاده ابریشم دو به طول ۲۳۰۰ کیلومتر است که شهر ارومچی^۴ در چین را به تهران متصل می‌کند. این جاده از قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان و ترکمنستان در مسیر خود از تهران عبور می‌کند و سپس به ترکیه و اروپا می‌رسد. خط لوله تبریز-آنکارا به طول ۲۵۷۷ کیلومتر است و ظرفیت انتقال گاز طبیعی این خط لوله ۴۰ میلیون مترمکعب در سال است (Saba Site, 2022: 1).

اولین قرارداد گاز طبیعی بین ایران و ترکیه در جریان سفر نجم‌الدین اربکان، نخست‌وزیر ترکیه در سال ۱۹۹۶ در تهران امضا شد. بنابر این قرارداد، ایران برای مدت ۲۳ سال متعهد به تأمین گاز طبیعی به ترکیه شد. در ابتدای این قرارداد، ۴ میلیارد مترمکعب گاز به‌صورت سالانه به ترکیه صادر می‌کرد. این ظرفیت در سال ۲۰۰۷ به حدود ۱۰ میلیارد مترمکعب افزایش یافت. گاز وارداتی از ایران در مناطقی مانند آناتولی ترکیه به مصرف خانگی و صنعتی می‌رسید. ایران و ترکیه متعهد به ساختن خط لوله در بخش سرزمینی خود شدند و خط لوله در دسامبر ۲۰۰۱ به بهره‌برداری رسید (Okumus, 2014: 1-2). در سال ۲۰۰۸ در مورد استخراج و انتقال گاز طبیعی از سوی ایران به ترکیه و سپس اروپا توافق شد. اما در کنار این توافق‌ها، مشکلاتی هم وجود داشته است: در سال ۲۰۰۴ جریان گاز طبیعی از سوی ایران قطع شد و علت آن مشکلات فنی اعلام شد. ترکیه هم به دلیل قطع جریان گاز و قیمت‌های بالای ایران به دادگاه داوری بین‌المللی شکایت کرد، اما در سال‌های اخیر با وجود مشکلاتی جزئی، ایران یکی از

1. Sajariv
2. Kerpcheh
3. Kordkoy
4. Uromki

تأمین‌کنندگان اصلی گاز به ترکیه است (Ahmadi Nohadani and Ghorbani Sepehr, 2021: 40-51).

مزایا و موانع منطقه‌گرایی و صادرات گاز ترکمنستان و ایران به اروپا از راه ترکیه

مهم‌ترین مزیت حمل‌ونقل گاز ترکمنستان به ایران و سپس به ترکیه و سرانجام اروپا این است که کشور عرضه‌کننده (ترکمنستان)، کشورهای منتقل‌کننده (ایران و ترکیه) و مصرف‌کنندگان (کشورهای اتحادیه اروپا) از نظر اقتصادی مایل به بهره‌مندی از این فرصت هستند (Pomfret, 2019, 30-45) و کشورهای اروپایی به جریان انرژی پایدار دست پیدا می‌کنند. مزیت برای ترکمنستان، ایران و ترکیه است که به سود اقتصادی و تجارت در بازار گاز اروپا دست پیدا می‌کنند. درآمدهای نفتی و گازی کمک بسیاری به پیشرفت اوضاع اقتصادی و اجتماعی این کشورها می‌کند. برای نمونه، برای بهره‌وری بیشینه از منابع مالی به‌دست‌آمده از صادرات گازی (و حتی نفت)، اولویت در انتخاب طرح‌های عمرانی صنعت گاز و نفت است. در صورت وجود توجیه اقتصادی و امنیتی بالاتر از این صنعت، برای حفظ منافع ملی ضروری است سرمایه به‌دست‌آمده از صادرات نفت و گاز به این بخش‌ها هم اختصاص یابد. این رویکرد سبب توسعه مستمر و اشتغال جوانان هم خواهد شد و با وجود سازوکارهایی مانند صندوق ذخیره ارزی به‌شکل مطلوب‌تری می‌توان از درآمدهای به‌دست‌آمده از گاز استفاده کرد (Moradpoor and Rouhani, 2015: 3-8). گاز مهم‌ترین ماده خام اولیه برای صنایع به‌ویژه پتروشیمی است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های صنعت پتروشیمی برای ترکمنستان، ایران و ترکیه ارزش افزوده بالای این صنعت است که با تغییرهای شیمیایی و فیزیکی روی هیدروکربورهای گازی، ارزش محصول را تا ۲۰ درصد می‌توان افزایش داد. از ویژگی‌های دیگر این صنعت، متنوع‌بودن محصولات آن و تأمین مواد اولیه کارگاه‌ها و کارخانه صنایع و کارخانه صنایع پایین دستی آن است که از نظر اشتغال‌زایی و به‌دست‌آوردن درآمدهای ارزی و کم‌شدن وابستگی نقش مؤثری دارد (Delavari, Alikhani and Naderi, 2014: 190). اما مهم‌ترین موانع پیش روی منطقه‌گرایی و صادرات گاز ترکمنستان و ایران به اروپا از راه ترکیه عبارت‌اند از:

۱. تحریم‌های آمریکا علیه بخش انرژی و به‌ویژه گاز ایران از سال ۲۰۱۰ شدت بیشتری گرفت. اما با روی کار آمدن ترامپ و خروج آمریکا از برجام، آمریکا اجازه می‌یافت طرحی را برای کاربست دوباره تحریم‌های آمریکا علیه ایران که با اجرای برجام لغو شده بود تصویب کند و همه تحریم‌های لغوشده را تصویب کند. تحریم‌های لغوشده توسط اداره کنترل دارایی‌های خارجی آمریکا (اوفک) که زیر نظر وزارت خزانه‌داری آمریکاست، به حالت اولیه بر می‌گشت (US Department of Treasury, 2021: 1-8). بازگشت تحریم‌های ثانویه آمریکا در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ سبب کاربست فوری و یک‌جانبه این اقدام‌های محدودکننده

است. بازگشت تحریم‌های اقتصادی در ۴ نوامبر ۲۰۱۸ سبب شد همه قواعد و مقررات محدودکننده‌ای که در این سال‌ها، به صورت تدریجی بر اقتصاد ایران اجرا شده بود، به یکباره بر اقتصاد و صنعت نفت و گاز ایران به کار گرفته شود که این موضوع، تهدیدی برای اقتصاد ایران به شمار می‌رود. این تهدید، خود را بیش از پیش در حوزه‌هایی که می‌توان به نوعی آن را حیات خلوت و حوزه‌هایی که آمریکا قدرت انحصاری در آن‌ها دارد، مانند بانک‌ها و نهادهای مالی نشان دهد. بنابراین کاربست فوری و یکجانبه تحریمی که در فاصله چندین سال بر اقتصاد ایران به کار گرفته شده است، نشان از دشوارتر شدن وضعیت برای صنعت نفت و گاز ایران، به ویژه در حوزه روابط مالی و بانکی دارد. قدرت انحصاری دولت آمریکا در حوزه تراکنش‌های بانکی و اعلام توقف فعالیت بانک‌هایی که به دریافت و جابه‌جایی درآمدهای فروش نفت خام ایران اقدام می‌کردند، نشان از سخت‌تر شدن شرایط در حوزه تولید درآمد نفتی و همچنین دسترسی به درآمدهای فروش نفت خام، میعان‌ات گازی، فراورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی دارد (Razavi and Zeinodini, 2018: 53-60).

۲. انحصار روسیه بر خطوط انتقال انرژی از موانع انتقال گاز ترکمنستان به اروپا است. کشورهای نواستقلال آسیای مرکزی و قفقاز در هفت دهه زیر سیاست‌های اقتصادی متمرکز مسکو قرار داشتند. بعد از فروپاشی اتحاد شوروی تحولات بزرگی در منطقه آسیای مرکزی اتفاق افتاد. از همین زمان، وجود منابع عظیم ذخایر انرژی در برخی از این کشورها به عنوان عامل مهم در پیشرفت اقتصادی این کشورها مورد توجه ویژه قرار گرفت. چنین ظرفیتی سبب جلب توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به این کشورها شد. از سوی دیگر محصور بودن این کشورها به ویژه ترکمنستان در خشکی و انحصار روسیه بر خطوط انتقال انرژی سبب شده است که این کشورها برای کم‌شدن وابستگی، در جست‌وجوی شریک‌های جدیدی باشند که در زمینه منطقه‌گرایی، ایران گزینه مناسبی برای ترکمنستان و انتقال گاز به اروپا از راه ترکیه است (Ataee and Azizi, 2010: 80-83).

۳. گاز طبیعی در درآمد ملی و اشتغال‌زایی اگرچه نقش دارد، موانعی را هم برای این کشورها ایجاد کرده است: عوامل متعددی وجود دارند که در اقتصادی بودن یا نبودن یک طرح گازی مؤثر است، اما به سختی محاسبه می‌شوند. برای نمونه در ایران، میدان مشترک گازی پارس جنوبی با گنبد شمالی با مشکل پدیده مهاجرت روبه‌رو است، بدین معنا که کشوری که بیشتر از دیگری برداشت کند، سبب کاهش فشار گاز در میدان خود می‌شود و گاز به سمتی که برداشت بیشتر است مهاجرت می‌کند که این برداشت او را افزایش می‌دهد. بنابراین در هنگام سرمایه‌گذاری در میدان‌های گازی پیامدهای دیگر اقتصادی هم لازم است در نظر گرفته شود (Solaymani, 2021: 5-20).

نتیجه

در این پژوهش کوشیدیم با توجه به چارچوب نظری منطقه‌گرایی کانتوری و اشیگل، نخست، حسن هم‌جواری ایران و ترکمنستان را به‌عنوان عامل زیربنایی منطقه‌گرایی و سپس فرصت‌ها و چالش‌های منطقه‌گرایی و صادرات گاز ترکمنستان توسط ایران به اروپا را از راه ترکیه بررسی کنیم. نتایج نشان می‌دهد که پنج عامل دخیل بوده است تا حسن هم‌جواری ایران و ترکمنستان و موقعیت ژئوپلیتیک ایران شرایط مناسبی را فراهم کند تا همکاری منطقه‌ای بیش از پیش به‌وسیله صادرات گاز ترکیه به اروپا هموارتر شود:

۱. مرزهای طولانی و ظرفیت‌های اقتصادی مانند دروازه‌ای برای ورود ایران به این کشور بوده است و دو کشور در زمینه طرح‌های حمل‌ونقل اکو با یکدیگر همکاری کرده‌اند. همکاری دو کشور در زمینه‌های فنی و مهندسی و افتتاح خطوط ریلی از دیگر همکاری‌های اقتصادی دو کشور است. اجرای طرح پروانه گذر مرزی بین ایران و ترکمنستان زمینه رفت‌وآمد شهروندان مرزی دو کشور را فراهم کرده است. این همکاری‌ها نشان می‌دهد ترکمنستان هرچه بیشتر مستقل از روسیه، با کشورهای دیگر از جمله ایران در پی توسعه روابط تجاری است.

۲. منابع غنی گازی ترکمنستان و میدان‌های مختلف گازی، سبب شد ترکمنستان اولین خط لوله گازی کرپچه-کردکوی را با ایران بسازد که می‌توانست نیاز مصرف گاز استان‌های شمالی ایران را پاسخ دهد، اگرچه در سال ۲۰۱۶، رابطه گازی ایران و ترکمنستان دچار مشکل و تأمین گاز مناطق شمالی ایران از این کشور به دلیل بدهی‌های ایران و فرایند شکایت ترکمنستان علیه ایران قطع شد. با وجود این مشکل، ساخت این خط لوله می‌توانست انتقال گاز ترکمنستان از راه ایران به ترکیه را هموار کند تا ایران حق انتقال بگیرد.

۳. تمایل کشورهای اروپایی به سوخت‌های پاک‌تر و از سویی کاهش منابع و ذخایر گازی آن‌ها سبب شده است اتحادیه اروپا هرچه بیشتر به واردات گاز از خاورمیانه وابسته شود و تنوع‌بخشی کشورهای صادرکننده گاز در دستور کار این اتحادیه قرار گرفت تا وابستگی شدید به روسیه کمتر شود.

۴. تلاش‌های اروپا برای متنوع کردن کشورهای صادرکننده گاز و تمرکز نداشتن بر روسیه، این فرصت را برای ترکیه فراهم کرد تا با واردات گاز از ایران (و حتی دیگر کشورها) و بهره‌بردن از موقعیت ژئوپلیتیک ویژه خود راهبرد تبدیل شدن به یک هاب انرژی و صادرات گاز به اروپا را دنبال کند. خط لوله تبریز-آنکارا با صادراتی سالانه تا ۱۰ میلیارد مترمکعب نقش انتقال گاز به ترکیه را بر عهده داشته است، اگر چه گاهی مشکلات انتقال سبب قطع جریان گاز به صورت موقت به ترکیه هم شده است.

۵. اگرچه انتقال و صادرات گاز برای ترکمنستان، ایران و ترکیه سودآور است و به توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشورها مانند بهبود زیرساخت‌های گازی و اشتغال کمک می‌کند،

موانعی نیز وجود دارد از جمله اینکه خدشه‌دار شدن روابط سیاسی آمریکا و ایران از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی و تحریم‌های آمریکا علیه صنعت گاز ایران، سبب کارشکنی‌های آمریکا در زمینه صدور گاز ایران به ترکیه و دیگر کشورها شده است که با رفع این موانع، سود سرشاری نصیب ایران هم می‌شود.

نتایج کلی از این نوشتار نشان می‌دهد که ایران در پی دستیابی به بازار گاز ترکیه است تا بتواند در آینده، صادرات بیشتری به اروپا هم داشته باشد. در حال حاضر، منطقه‌گرایی در زمینه همکاری در قالب سازمان اگو و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی ایجاد شده است و صادرات گاز به اروپا از راه ترکیه گامی عملی‌تر در این زمینه است. با توسعه این هدف، ایران می‌تواند هرچه بیشتر زمینه‌های تبدیل شدن به یک هاب گازی در منطقه را فراهم کند.

References

- Agili, Hadi and Mahnaz Zare (2016), "Turkmenistan's Position in the EU Energy Landscape", **Central Asia and the Caucasus Quarterly**, Vol. 21, No. 92, pp. 1-27, Available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_22196.html (Accessed on: 2/1/2023). [in Persian]
- Ahmadi Nohadani, Syrus and Arash Ghorbani Sepehr (2021), "Energy Geopolitics with Emphasis on Iran Gas Potential to Promote Europe Energy Security", **Geopolitics Quarterly**, Vol. 16, No. 4, pp. 36-78. (doi: 20.1001.1.17354331.1399.16.60.3.5). [in Persian]
- Ahmadi, Seyed Abbas and Elham Sadat Mosavi (2020), "The Effect of Implementing the Border Crossing Permit Plan on Iran-Turkmenistan Relations", **Quarterly Journal of Southwest Asian Studies**, Vol. 2, No. 6, pp. 51-68, Available at: <https://en.jref.ir/21866>, (Accessed on: 2/1/2023). [in Persian]
- Ajorloo, Hossein and Seyed Rohollah Haj Zargarbashi (2018), "The Security of the Zionist Regime in the Face of Convergence in the Shamat Region", **Journal of Defence Policy**, Vol. 25, No. 98, pp. 9-37, Available at: https://dpj.ihu.ac.ir/article_203297, (Accessed on: 2/1/2023). [in Persian]
- Ajorloo, Mohammad Jafar, Seyed Yahya Safavi and Mohammad Reza Kafash Jamshid (2017), "Turkey's Regional Power Growth and its Security Consequences on the Interests of Iran in the Eastern Mediterranean from 2002 to 2014," **International Quarterly of Geopolitics**, Vol. 13, No. 46, pp. 1-34, (doi: 20.1001.1.17354331.1396.13.46.1.4), [in Persian]
- Arbab Khales and Gholam Abbass (2021), Arbab Khales quoted in "Iran's Trade with Turkmenistan on Pace to Double This Year," Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/irans-trade-turkmenistan-pace-double-year#ixzz7p8u5DNU2>, (Accessed on: 2/1/2023).
- Ataee, Farhad and Hamidreza Azizi (2010), "The Role of Energy in Iran and Turkmenistan Relations", **Quarterly Research of Politics and International Relations**, Vol. 3, pp. 79-108, Available at: https://pir.shahreza.iau.ir/?_action=article&au=1865699&_au=%D8%AD%D9%85%DB%8C%D8%AF%

D8%B1%D8%B6%D8%A7++%D8%B9%D8%B2%DB%8C%D8%B2%DB%8C, (Accessed on: 2/1/2023). [in Persian]

- Baei Lashki, Maryam and Ezatollah Ezati (2015), "TAPI (Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan and India Gas Pipeline) Areas of Creation and Obstacles Ahead", **Geographical Quarterly of Sarzamin**, Vol. 11, No. 42, pp. 1-16, Available at: https://sarzamin.srbiau.ac.ir/article_7971_db9a5b43a344c0395501d431303662ce.pdf, (Accessed on: 2/1/2023). [in Persian]
- British Petroleum (2022), "Statistical Review of World Energy", Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>, (Accessed on: 2/1/2023).
- British Petroleum (2021), "Statistical Review of World Energy", Available at: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>, (Accessed on: 2/1/2022).
- British Petroleum (2020), "Statistical Review of World Energy", Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, (Accessed on: 2/1/2022).
- Cantori, Louis and Steven Spiegel (1970), **The International Politics of Regions**, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Consulate of Iran in Merv (2021), Bilateral Economic Relations, Available at: <https://merv.mfa.gov.ir/portal/generalcategoryservices/12366>, (Accessed on: 1/1/2023). [in Persian]
- Darkhor, Mohamad and Abdolreza Farajirad (2013), "A Study of Iran's Position in Turkmenistan Gas Transit", **Geographical Quarterly of Sarzamin**, Vol. 9, No. 33, pp. 53-62, Available at: https://journals.srbiau.ac.ir/article_2818_a3fba84dca793a3c6e7a5596723c2c60.pdf, (Accessed on: 1/1/2023). [in Persian]
- Daryandeh, Rouhollah and Hamid Ahmadi (2017), "Russia's Policy in the Syrian Crisis and Its Consequences on Iran's National Interests," **Quarterly International Relations Studies**, Vol. 11, No. 44, pp. 69-95, Available at: https://prb.ctb.iau.ir/article_663462.html, (Accessed on: 1/2/2023). [in Persian]
- Delavari, Majid, Nadia Alikhani and Esmaeel Naderi (2014), "An Analysis of the Effects of Oil and Natural Gas Prices on Iranian Petrochemical Products: A Case Study of Methanol", **Quarterly Journal of Economic Sciences**, Vol. 7, No. 24, pp. 187-202. Available at: http://ecj.iauctb.ac.ir/article_512503.html, (Accessed on: 1/1/2023). [in Persian]
- European Commission (2022), "Repower EU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy", Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511, (Accessed on: 1/1/2023).
- European Commission (2021), "EU Energy Mix and Import Dependency", Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_imports_from_Russia_-_statistics&oldid=556977, (Accessed on: 1/1/2023).

- Ghanbarloo, Abdollah (2010), "The Concept and Nature of Regional Security", **Quarterly Journal of Strategic Studies**, Vol. 5, No. 12, pp. 37-66. Available at: http://quarterly.risstudies.org/article_896.html, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Hudson, Valerie M (2005), "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 1, No. 1, pp. 1-30. (doi:10.1111/j.1743-8594.2005.00001.x).
- International Energy Studies Institute (2021), "Understanding the Dynamics of Oil and Gas Markets; Economic, Geopolitical and Oil and Gas Diplomacy Developments Economic, Geopolitical and Oil and Gas diplomacy Developments in Turkmenistan", Available at: <https://iies.mop.ir/portal/file/?366223/990402-rpee9911-total-%D8%AE%D9%84%D8%A7%D8%B5%D9%87-%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D8%B4-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%86%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86.pdf>, (Accessed on: 2/1/2022). [in Persian]
- Iwaszczuk**, Natalia, Jacek **Wolak** and Aleksander **Iwaszczuk** (2021), "Turkmenistan's Gas Sector Development Scenarios Based on Econometric and SWOT Analysis", **Energies**, Vol. 14, No. 2740, pp. 1-12. (doi:10.3390/en14102740). (Accessed on: 2/1/2022).
- Jafarzadeh, Amir, Ghahraman Abdoli and Afshin Javan (2020), "The Power of Bagaining on Gas Export Choices from the South Coridor to Europe", **Iranian Journal of Economic Research**, Vol. 25, No. 84, pp. 1-34. (doi:10.22054/IJER.2020.47943.810). [in Persian]
- Mannkoff, Jeffrey (2022), **Empires of Eurasia: How Imperial Legacies Shape International Security**, Yale: Yale University Press.
- McLaughlin, Peter (2000), **What Functions Explain: Functional Explanations and Self-Reproducing Systems**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Moradpoor, Nasrollah and Parisa Rouhani (2015), "The Role of Natural Gas in National Income and Job Creation", Available at: <https://www.nigceng.ir/Article/%D9%85%D9%82%D8%A7%D9%84%D9%87%20%D9%86%D9%82%D8%B4%20%DA%AF%D8%A7%D8%B2%20%D8%B7%D8%A8%D9%8A%D8%B9%D9%8A%20%D8%AF%D8%B1%20%D8%A7%D8%B4%D8%AA%D8%BA%D8%A7%D9%84.pdf>, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Naftema (2017), "The Story of Gas Cut and Iran's Debt to Turkmenistan", Available at: <https://www.naftema.com/report/60837/%D9%85%D8%A7%D8%AC%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%D9%82%D8%B7%D8%B9-%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%A8%D8%AF%D9%87%DB%8C-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%D9%85%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>, (Accessed on: 1/1/2023). [in Persian]
- Navakhti-Moghadam, Amin and Ghasem Asooli (2021), "Opportunities and Obstacles of Geo-Economic Cooperation between Iran and Turkmanistan", **Iranian Research Letter of International Politics**, Vol. 9, No. 2, pp. 334-364. (doi:10.22067/irlip.2021.21346.0). [in Persian]

- Nowroozzadeh, Fatollah and Hossein Masoudnia and Mahnaz Goodarzi (2022), "The Geopolitical and Geoeconomic Role of Energy Transit (Oil and Gas) in the Persian Gulf in Advancing the Regional Policy of Iran", **Geopolitics**, Vol. 18, No. 67, pp. 228-255. (doi:20.1001.1.17354331.1401.18.67.8.8).
- Okumus, Olga (2014), "Why Is Turkey Buying More Gas than It Needs from Iran?", Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2014/02/turkey-iran-gas-import-consumption-erdogan-price.html>, (Accessed on: 5/3/2022).
- Pishgahifard, Zahra and Kamal Ranjbar (2020), "Geopolitical Analysis of Iran-Turkmenistan Relations with Emphasis on Water Diplomacy and Energy Transfer", **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 391-417. (doi:10.22059/JCEP.2020.288618.449893). [in Persian]
- Polese, Abel, Donnacha Ó. Beacháin and Slavomir Horák (2017), "Strategies of Legitimation in Central Asia: Regime Durability in Turkmenistan", **Contemporary Politics**, Vol. 23, No. 4, pp. 427-445. (doi:10.1080/13569775.2017.1331391).
- Pomfret, Richard (2019), **The Central Asian Economies In the Twenty-First Century: Paving a New Silk Road**, Princeton: Princeton University Press.
- Raimondi, Pier Paolo (2019), "Central Asia Oil and Gas Industry: The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan", Working Paper 006, Fondazione ENI, Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/211165/1/nd12019-006.pdf>, (Accessed on: 2/3/2022).
- Razavi, Seyed Mohammad Hassan and Zeinodini, Fatemeh (2018), "The Effects of the Return of the US Sanctions on Iran's Oil and Gas Industry: Opportunities and Obstacles", **Studies of Energy Law**, Vol. 4, No. 1, pp. 37-60. (doi:10.22059/JRELS.2018.260633.213). [in Persian]
- Saba Site (2022), "Tabriz-Ankara Gas Pipeline Production Line in Iran-Turkey Pipeline (Tabriz-Ankara)", Available at: <https://infosaba.com/modules/1889/%D8%AE%D8%B7-%D9%84%D9%88%D9%84%D9%87-%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%AA%D8%A8%D8%B1%DB%8C%D8%B2-%D8%A2%D9%86%DA%A9%D8%A7%D8%B1%D8%A>, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Salehi, Nezamali, Tahmineh Danyali and Mohammad Akhbari (2020), "An Analysis of Iran's Interactions with Turkmenistan and Central Asian Countries," Quarterly New Perspective on Human Geography, Vol. 12, No. 2, pp. 209-228, Available at: https://journals.iau.ir/article_672305.html?lang=en, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Shayan, Fatemeh (2017), **Security in Persian Gulf Region**, London: Palgrave McMillan.
- Shayan, Fatemeh (2013), "Geopolitical Subjectivity in Iran-GCC Relations: The Three Islands Issue Since 1979", **Geopolitics**, Vol. 18, No. 3, pp. 633-661. (doi:10.1080/14650045.2013.769961).
- Shirkhani, Mohamadali and Majid Mohamadsharifi (2018), "Geopolitics of Energy, Russia and Turkish Pipeline Diplomacy", **Central Eurasia Studies**, Vol. 2, No. 1, pp. 117-133. (doi:10.22059/JCEP.2017.62903). [in Persian]

- Solaymani, Saeed (2022), "A Review on Energy and Renewable Energy Policies in Iran", **Sustainability**, Vol. 13, No. 7328, pp. 1-23, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/13/7328/pdf>, (Accessed on: 5/3/2022).
- Soltani, Alireza and Reza Behmanesh (2012), "European Union and Energy Security Challenges", **International Relations Studies**, Vol. 4, No. 17, pp. 211-240, Available at: http://prb.iauctb.ac.ir/article_524393.html, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Soraya, Jamshid (2009), "Regional Convergence of the South Caucasus: Obstacles and Challenges from the Perspective of the Islamic Republic of Iran", **Quarterly Journal of Political Science and International Relations**, Vol. 3, No. 12, pp. 169-198, Available at: http://prb.iauctb.ac.ir/article_524294.html, (Accessed on: 5/3/2022). [in Persian]
- Sotiriou, Stylianos (2019), **Politics and International Relations in Eurasia**, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sullivan, Charles J. (2020), "Neutrality in Perpetuity: Foreign Policy Continuity in Turkmenistan", **Asian Affairs**, Vol. 51, No. 4, pp. 779-794. (doi:10.1080/03068374.2020.1826753).
- Tavakoli, Zahra and Keyhan Barzegar (2022), "Economic Diplomacy and Neighborhood Policy of Iran and Turkmenistan," **Central Asia and the Caucasus Journal**, Vol. 27, No. 116, pp. 3-28, Available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_253844.html?lang=fa, (Accessed on: 5/2/2023). [in Persian]
- US Department of Treasury (2021), "The Financial Provisions of "CISADA", Available at: https://home.treasury.gov/system/files/126/CISADA_english.pdf, (Accessed on: 2/1/2023).
- Value Chain Management Study Center (2021), "Turkey's Energy Situation and Discovery of Gas Resources in the Black Sea", 24 August, Available at: <https://vcstudy.ir/%D9%88%D8%B6%D8%B9%DB%8C%D8%AA-%D8%A7%D9%86%D8%B1%DA%98%DB%8C-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%DB%8C%D9%87-%D9%88-%DA%A9%D8%B4%D9%81-%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%A8%D8%B9-%DA%AF%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%AF%D8%B1>, (Accessed on: 2/1/2022). [in Persian]